

En wat met het **Vlaams Blok**?

Jaak Billiet (KU Leuven)

Kennelijk is de nieuwe vooruitgang van het Vlaams Blok wat op de achtergrond gebleven door het débacle van Agalev. Of zijn we zijn gestage vooruitgang ondertussen heel gewoon gaan vinden? In elk geval waren we niet verrast het gemiddelde in Vlaanderen en Halle-Vilvoorde naar bijna 18% te zien klimmen. Er zijn nu nog weinig kantons waar het Vlaams Blok minder dan 10% van de stemmen haalt. In bijna alle landelijke kantons werd het Vlaams gemiddelde van de verkiezingen van 1999 benaderd of overschreden. Sommigen spreken van een inhaaloperatie van het Blok op het platteland. De spreiding over de kantons is nu iets minder ongelijk dan voordien, omdat in sommige kantons waar vroeger hoge cijfers werden behaald, zoals in Antwerpen, de winst wat geringer was. In het kanton Gent werd zelfs een verlies opgetekend. De tegenstanders van het Blok vinden daarin enige troost, omdat zij dit als een teken zien dat in de stedelijke gebieden het plafond bereikt is.

Er zijn al veel empirische en theoretische verklaringen gegeven voor het succes van het Vlaams Blok. Empirisch kunnen we de kans op een stem voor het Blok grotendeels verklaren. We kennen de verschillende sociale kenmerken die er in combinatie voor zorgen dat de gemiddelde kans op een stem voor het Blok (15% in 1999) méér dan verdrievoudigt. We zullen ze hier niet opnieuw bovenhalen, het volstaat om te verwijzen naar de ruim toegankelijke ISPO-publicaties⁽¹⁾. Als ik dan toch een stuk empirische verklaring zou moeten geven, dan wil ik het houden bij de kenmerken die in combinatie de kans op een stem voor het Blok tot nul brengen: burgers die maatschappelijk stevig geïntegreerd zijn, die in een gunstige beroepsituatie verkeren in de fleur van hun leven en hun job nog kunnen uitoefenen, die ruim hebben kunnen genieten van het onderwijsaanbod en

zich daardoor een stevige positie konden verwerven, die actief deelnemen aan het sociaal en cultureel leven.

Het empirisch voorspellen van een stem voor het Vlaams Blok, of het ontbreken daarvan, blijkt dus aardig te lukken. Maar daarmee is nog geen sluitend antwoord gegeven op de vraag waarom zoveel kiezers in de jaren negentig hun partij de rug hebben toegekeerd om vrij stabiel te kiezen voor het Blok. Het bleek in 1999 naar verhouding zelfs de meest 'volle' kiezers te hebben (70%); dit zijn kiezers die in 1999 vier keer consistent voor dezelfde partij stemden (voor Kamer, Senaat, Vlaamse Raad en Europees Parlement). Ter vergelijking, Agalev had in 1999 het meest 'halve' kiezers (66%), dit zijn kiezers die ook voor andere partijen kozen.⁽²⁾

Om beter zicht te krijgen op het 'waarom' van een stem voor het Blok, wordt in het verkiezingsonderzoek gezocht naar maatschappelijke houdingen, en er wordt geluisterd naar wat de kiezers zelf vertelden bij het verlaten van het stemlokaal. Het zich bedreigd voelen door de 'vreemdelingen', en het gevoel dat de andere partijen geen antwoord hebben op de 'problemen' die dit met zich brengt, is nog steeds een doorslaggevende reden. Maar daarnaast zien we al in 1999 ook het gevoel van onveiligheid sterk de kop opsteken. Het belang van dit thema was voorspelbaar en het Blok heeft er met de vrouwelijke affiche *Veilig Vlaanderen* handig op ingespeeld. Zich machteloos voelen op politiek gebied leidt eveneens makkelijk tot een stem voor het Blok, maar dat is sterk verweven met het vorige. Men kan niet ontkennen dat het Blok een Vlaams-nationale partij is, maar uit alle ISPO-onderzoeken blijkt dat het aantal Vlamingen dat voor een zelfstandig Vlaanderen gewonnen is, aan de geringe kant is. Daar ligt

zeker niet de grote groei van het Blok. Trouwens, N-VA kan moeilijk groeien als het er niet in slaagt om de Vlaams-nationale kiezers bij het Blok terug te halen. Waarschijnlijk is dat in 2003 niet gebeurd.

Aangaande het migrantenthema, de subjectieve onveiligheid en de daaraan gekoppelde roep naar meer repressief optreden, weten we uit de voorbije ISPO-verkiezingsonderzoeken dat de programmapunten van het Blok daarover steun vinden in brede lagen van de Vlaamse bevolking. De percentages Vlamingen die zich op deze gebieden 'rechts' van het spectrum bevinden, overtreffen ruimschoots de actuele electorale omvang van het Blok. De VRT-Stemtest heeft de publieke opinie net voor de verkiezingen met haar neus op deze informatie gedrukt zodat we hierover niet langer discreet hoeven te blijven. De houding van de Vlamingen tegenover de aanwezigheid van migranten was overigens gedurende de jaren negentig zeer stabiel, met hier en daar een teken van meer openheid. In 1999 waren bijvoorbeeld voor- en tegenstanders van het gemeentelijk stemrecht voor migranten ongeveer aan elkaar gewaagd en dat zag er toen iets beter uit dan tien jaar voordien. Nu is deze opinie duidelijk omgeslagen in het voordeel van de tegenstanders. Een stem voor het Vlaams Blok is alvast op deze punten een rationele stem: men ervaart of veronderstelt een probleem met sommige categorieën van 'vreemdelingen' en men is bang voor de toekomst, de problemen worden veralgemeend naar alle allochtonen, en men wil daar aan verhelpen door een stem voor het Blok. Een deel van de kiezers is er van overtuigd dat deze samenlevingsproblemen zullen opgelost worden als het Blok aan de macht is, maar anderen gebruiken hun stem veeleer als een stevig signaal aan de andere partijen.

Deze samenlevingsproblemen hebben te maken met emoties en ervaringen, ze zijn ontzettend moeilijk op te lossen omdat ze geworteld zijn in

een cultureel landschap waarin de integratie van verschillende culturele groepen onvoldoende gelukt is. Het conflict heeft zich een plaats verworven en de extremen van rechts en van links leven daar van. Elke actie van de Arabische Liga met ruime media-aandacht bevestigt de Blokkiezers in hun overtuiging. In essentie heeft het migrantenprobleem te maken met de grote ongelijkheden in de wereld die voor migraties zullen blijven zorgen, en met de onwil van het rijke Westen om te delen, of om rechtvaardige relaties met de Derde Wereld te onderhouden. De voedingsbodem voor het succes van het Blok zal niet vlug verdwijnen. Het rijke Westen blijft de rest van de wereld aanzuigen.

Hebben de maatregelen die werden genomen om het Blok politiek te isoleren de kiezers dan niet afgeschrikt? Duidelijk niet, integendeel zelfs. Het Vlaams Blok is bij uitstek een partij met 'volle' kiezers geworden. Het discours rond het *cordon sanitaire* heeft daar volgens mij aardig bij geholpen. Dit heeft identificatie van de kiezers met hun partij in de hand gewerkt, ook al kwamen zij uit diverse ideologische hoeken. Hun gemeenschappelijk bindmiddel is 'zich geminacht te voelen door de anderen'. Het *cordon sanitaire* verschaft de leiders van het Blok argumenten om het verwijt van 'ondemocratisch' terug te kaatsen. Deze simpele argumenten waren overtuigend voor de achterban in wiens ogen de 'anderen' het label 'ondemocratisch' verdienen.

Het is het goed recht van elke partij om op basis van de eigen waarden en principes niet met het Blok in een bestuurscoalitie te treden of er geen akkoorden mee te sluiten. Maar moet daar zo nodig een zwaar beladen en voor de kiezers beledigend woord op geplakt worden dat precies het ongewenste effect heeft? Kon men niet even consequent samenwerking afwijzen zonder de kiezers te beledigen? Om geloofwaardig te zijn,

moet de strijd tegen sommige ideeën van extreem-rechts politiek correct gebeuren, met groot respect voor de waarden van de democratie. De beste dam tegen een nog bredere aanvaarding van de oplossingen die het Blok voorstelt, is tonen dat andere oplossingen en waarden meer toekomst hebben, en op termijn meer vreedzaam samenleven en veiligheid waarborgen.

Zijn de christelijke organisaties in het middenveld nog in staat om het verlies aan het Blok bij de achterban van hun leden en cliënten te beperken?⁽³⁾ Sinds het begin van de jaren negentig weten we uit het ISPO-verkiezingsonderzoek (KU Leuven) dat de actieve deelname aan christelijke organisaties van het middenveld samen gaat met een grotere kans op democratische politieke attitudes en met een beduidend kleinere kans op een stem voor het Vlaams Blok. Sterke kerkelijke betrokkenheid heeft een gelijkaardig effect, maar de categorie van de kerksen wordt almaar kleiner, zodat deze barrière nog weinig bijdraagt. Bij de bevolking is de band tussen participatie en democratische attitudes zwakker dan men zou mogen verwachten op grond van de aanzienlijke menselijke investeringen in deze organisaties. Dit zou kunnen liggen aan de beperkte meting van de 'participatie'. Uit het onderzoek naar de leden van organisaties van het ACW leerden wij dat deze 'effecten' sterker zijn naarmate men steviger in deze organisaties geïntegreerd is, want ze beschikken over veel sociaal kapitaal, zo luidde de conclusie.⁽⁴⁾ Onderzoekers van de VUB hebben nadien meer doorgedreven metingen van de deelname aan het verenigingsleven uitgewerkt, en ze kwamen tot dezelfde bevindingen. Die kregen veel weerklank in de media, en vooral in de christelijke

organisaties, want ze gaven opnieuw zin aan het verenigingsleven in een periode waarin het middenveld nogal eens in vraag werd gesteld.

De jongste tijd zijn er ook wel kritische geluiden te horen met betrekking tot een weinig genuanceerd 'sociaal kapitaal'-verhaal. Mark Hooghe geeft in zijn recente studies toe dat het heel moeilijk is om de causale, en veeleer zwakke, band van deelname aan verenigingsleven naar democratische attitudes aan te tonen. Leidt de deelname aan het verenigingsleven tot meer democratische attitudes, of zorgen deze laatste veeleer voor meer deelname? In zijn Engelstalige studies van 2003 lijkt Hooghe te veronderstellen dat vooral de participatie in het verleden, en de duur er van, een gunstig effect heeft op democratische waarden. Het gaat dus om effecten van een hele levensgeschiedenis.

Er wordt tegenwoordig op gewezen dat de participatie in verenigingen zowel 'verbindend' als 'bruggen bouwend' sociaal kapitaal kan bewerkstelligen. Het ene heeft betrekking op de verbondenheid tussen de leden van de groep, het andere op de culturele openheid. Participatie binnen een organisatie heeft als zodanig geen gunstig effect op democratische attitudes, het hangt af van de waarden die binnen de organisatie worden gecultiveerd. Een recente studie van Hooghe over het effect van het lidmaatschap van soorten verenigingen op ethocentrisme wijst ook in die richting. Een doorgedreven waardevorming zou dus cruciaal zijn bij de ontwikkeling van democratische waarden. Niet makkelijk in een tijd waarin het vormingswerk van verenigingen moet optornen tegen een vluchtige en oppervlakkige beeldcultuur in de media.

(1) Zie hiervoor het ISPO-bulletin over de structurele en culturele kenmerken van de kiezers bij de verkiezingen van 1999 (<http://www.kuleuven.ac.be/sociologie/index.htm>), of onze bijdrage in het themanummer 'Rechts van de Democratie' van het *Tijdschrift voor Sociologie* van 2001.

(2) Zie het hoofdstuk van Maddens en Hajnal, over gesplitste stemmen in *De kiezer heeft zijn redenen*, Leuven, Acco, 2002.

(3) Voor het onderscheid tussen 'leden' en 'cliënten' verwijs ik naar mijn vroegere studies over verzuiling, onder meer naar het hoofdstuk 'Naar een waarde(n)loze samenleving? Maatschappelijke veranderingen in Vlaanderen in de jaren tachtig en negentig' in *Ondanks Beperkt Zicht*, Brussel, VUB Press, 1993.

(4) Zie hiervoor onze studie in *De gids op maatschappelijk gebied*, mei 1999, nr. 5, 'ACW'ers zijn rijk'.